

دانشگاه الزهراء(س)

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته علوم قرآن و حدیث

عنوان:

پیوستگی آیات سوره قتال (محمد«ص»)

استاد راهنما:

دکتر بی بی سادات رضی بهابادی

دانشجو:

زهرا نیک پور

اسفند ماه سال ۱۳۹۲

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشگاه الزهراء(س)

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته علوم قرآن و حدیث

عنوان:

پیوستگی آیات سوره قتال (محمد«ص»)

استاد راهنما:

دکتر بی بی سادات رضی بهابادی

استاد مشاور:

دکتر عباس مصلائی پور

دانشجو:

زهرا نیک پور

اسفند ماه سال ۱۳۹۲

کلیه دستاورد های ناشی از این تحقیق متعلق به دانشگاه
الزهراس (س) است.

تقدیم به:

خاتم الانبیاء، پیامبر مهربانی‌ها، حضرت محمد(ص)، که عنوان این پایان نامه
مزین به نام مبارک ایشان است و نیز حضرت مهدی(عج)، امام عصر و زمان، با
آرزوی تعجیل در ظهورشان.

چکیده

بررسی پیوستگی و مناسبت آیات یک سوره، یکی از ابعاد علم مناسبت است که مهمترین فایده ی آن آشنایی سریع با مفاهیم قرآن است. این نوشتار در ابتدا تعریفی از تناسب آیات قرآن را بیان داشته و به سپس کلیاتی را در باب تناسب مطرح می کند؛ از قبیل انواع تناسب آیات در قرآن کریم، فایده علم تناسب، روش های کشف اهداف و مقاصد سوره ها و... . سپس به بررسی پیوستگی آیات سوره چهل و هفتم قرآن می پردازد که به نام مبارک حضرت محمد (ص) است. سوره در اوایل هجرت در مدینه نازل شد، زمانی که مسلمانان پیوسته با کفار و یهود درگیر بودند و احتیاج به استقامت در جنگ و تأمین مخارج و انفاق در راه آن داشتند. اصلاح بال، حبط اعمال، فدیة در جنگ و انهار بهشتی از واژگان کلیدی این سوره است. الله، رب، مولی و غنی، اسماء الحسنای الهی در این سوره است. هدف سوره در راستای مهم ترین وظایف انقلابیون مهاجر و حساس ترین نیازهای جامعه ی نوین توحیدی، یعنی معرفی دو گروه مؤمنان و کافران در برخورد با مسأله جنگ و جهاد است. چنان که نام دیگر سوره یعنی «قتال» به این محور دلالت دارد. موضوعات اصلی این سوره عبارت است از: ۱- فرمان خداوند به مؤمنان برای جنگ با کافران (آیات ۱-۱۳) ۲- تفاوت های بین کافران و مؤمنان و نتایج اعمالشان (آیات ۱۴-۱۹) ۳- جایگاه و ویژگی های مؤمنان ضعیف الایمان (آیات ۲۰-۳۱) ۴- نابودی اعمال کفار و پذیرش اعمال مؤمنان (آیات ۳۲-۳۵) ۵- انفاق، راه آزمایش بندگان (آیات ۳۶-۳۸)

کلمات کلیدی : سوره محمد(ص)، هدف سوره، پیوستگی، قتال، تناسب آیات

فهرست مطالب

مقدمه ۱

فصل اول: کلیات

- ۱-۱- طرح پژوهش ۵
- ۱-۱-۱- مسأله پژوهش ۵
- ۱-۱-۲- پرسش های پژوهش ۵
- ۱-۱-۳- فرضیه ها ۶
- ۱-۱-۴- روش تحقیق ۶
- ۱-۱-۵- پیشینه موضوع ۶
- ۱-۱-۶- پیشنهادات ۶
- ۲-۱- شرح مفاهیم کلیدی ۶
- ۲-۱-۱- پیوستگی (تناسب) ۷
- ۲-۱-۲-۱- تناسب در لغت ۷
- ۲-۱-۲-۲- تناسب در اصطلاح علوم قرآن ۸
- ۲-۱-۲-۳- فایده ی علم مناسبات ۸
- ۲-۱-۲-۴- انواع تناسب ۹
- ۲-۱-۲-۱-۴-۱- ارتباط میان اجزای یک آیه ۹
- ۲-۱-۲-۱-۴-۲- ارتباط میان آیات یک سوره ۱۰
- ۲-۱-۲-۱-۴-۳- ارتباط میان دو سوره ۱۴
- ۲-۱-۲-۱-۵- نظریات پیرامون ارتباط آیات قرآن ۱۵
- ۲-۱-۲-۱-۵-۱- دلایل موافقان ۱۵
- ۲-۱-۲-۱-۵-۲- دلایل مخالفان ۱۷
- ۲-۱-۲-۱-۶- قاعده شناخت مناسبت میان آیات یک سوره ۲۵
- ۲-۱-۲-۱-۷- روش های کشف اهداف و مقاصد سوره ها ۲۵
- ۲-۱-۲-۱-۷-۱- استفاده از سیاق در کشف غرض سوره ۲۶
- ۲-۱-۲-۱-۷-۲- استفاده از نشانه ها و علائم ۲۶
- ۲-۱-۲-۱-۷-۱-۲- معیارهای درون متنی ۲۷
- ۲-۱-۲-۱-۷-۲-۲- معیارهای برون متنی ۲۸
- ۲-۲-۱- سوره محمد(ص) ۳۰

فصل دوم: هدف سوره محمد(ص)

۳۴.....	۱-۲-معیارهای درون متنی
۳۴.....	۱-۱-۲- نام سوره
۳۵.....	۱-۱-۱-۲- محمد(ص)
۳۷.....	۱-۱-۲- قتال
۳۷.....	۱-۱-۲- الذین کفروا
۳۷.....	۱-۲- واژگان کلیدی سوره
۳۸.....	۱-۲-۱-۲- اصلاح بال
۴۰.....	۱-۲-۲- حبط اعمال
۴۲.....	۱-۲-۳- فدیة در جنگ
۴۴.....	۱-۲-۴- انهار بهشتی
۴۵.....	۱-۳- اسماء الحسنی در سوره محمد (ص)
۴۶.....	۲-۲- معیارهای برون متنی
۴۶.....	۱-۲-۲- مدنی بودن سوره محمد(ص)
۴۷.....	۲-۲-۲- فضای نزول سوره محمد(ص)
۴۹.....	۲-۲-۳- اسباب نزول
۵۸.....	۲-۲-۴- ترتیب سوره محمد(ص)
۵۸.....	۲-۲-۴-۱- ارتباط سوره مبارکه محمد(ص) با سوره ی احقاف
۵۹.....	۲-۲-۴-۲- ارتباط سوره محمد با سوره ی فتح
۶۰.....	۲-۲-۵- فضیلت و خواص قرائت سوره محمد(ص)
۶۲.....	۳-۲- محور و هدف سوره محمد(ص)
۶۳.....	۲-۳-۱- مقایسه ی بین دو گروه کافران و مؤمنان
۶۳.....	۲-۳-۲- قتال

فصل سوم: پیوستگی آیات سوره محمد(ص)

۶۸.....	۱-۳- فرمان خداوند به مؤمنان برای جنگ با کافران و وعده های نیک به جهاد گران (آیات ۱-۱۳)
۶۹.....	۱-۱-۳- مقدمه یک دستور مهم جنگی
۷۰.....	۱-۲-۳- فرمان جنگ، فلسفه آن و بیان احکام اسرا
۷۲.....	۱-۳-۳- سرانجام جنگ و موهبت های خداوند به شهیدان
۷۳.....	۱-۳-۴- تشویق مؤمنان به جهاد و تهدید کافران
۷۷.....	۲-۳- تفاوت کافران و مؤمنان و نتایج اعمال آنان(آیات ۱۴-۱۹)

۷۷.....	۱-۲-۳- مقایسه بین کفار و مؤمنان
۷۸.....	۲-۲-۳- سلب هدایت از کفار و هدایت یافتگی مؤمنان
۸۰.....	۳-۲-۳- ظهور نشانه های قیامت و علم خداوند به سرانجام کفار و مؤمنان
۸۱.....	۳-۳- جایگاه و ویژگی های مؤمنان ضعیف الایمان (آیات ۲۰-۳۱)
۸۱.....	۱-۳-۳- ضعف ایمان برخی از مؤمنان و عدم اطاعتشان از خدا
۸۳.....	۲-۳-۳- لعن الهی بر مؤمنان سست ایمان
۸۴.....	۳-۳-۳- مجازات مریض دلان برگشته ی به کفر
۸۶.....	۴-۳-۳- آگاهی خداوند از سیمای واقعی مؤمنان سست ایمان
۸۷.....	۴-۳- نابودی اعمال کفار و پذیرش اعمال مؤمنان (آیات ۳۲-۳۵)
۹۰.....	۵-۳- انفاق، راه آزمایش بندگان (آیات ۳۶-۳۸)
۹۳.....	نتیجه گیری.....
۹۴.....	فهرست منابع.....

مقدمه

قرآن کتاب هدایت است که از طرف خداوند متعال برای نشان دادن مسیر هدایت به انسان ها نازل شده است. انسان ها با پیروی از آن به سعادت و کمال دست می یابند و در صورت سرپیچی از فرمان ها و رهنمود های آن به شقاوت و بدبختی نائل خواهند آمد.

برای دست یابی به محورها و اهداف سوره های قرآن، بررسی پیوستگی آیات سوره ها و پی بردن به تناسب موجود بین آیات یک سوره، حائز اهمیت زیادی می باشد.

در بسیاری از موارد بدون شناخت پیوستگی و ارتباط موضوع آیات یک سوره نمی توان نظر قرآن را کشف کرد و مورد بررسی قرار داد.

مقصود از دانستن پیوستگی آیات، پی بردن به ارتباط میان آیات یک سوره می باشد و فهمیدن این مطلب که این آیات با چه انسجام و هماهنگی ای در کنار هم در یک سوره قرار گرفته اند، موجب آشنایی هرچه بیشتر ما با آن سوره و به دنبال آن پی بردن به اهداف و مقاصد سوره مورد نظر می شود.

منظور از تناسب در رابطه با آیات قرآن کریم، وجود معنایی است که رابط میان آیات باشد. تناسب در قرآن کریم شامل سه دسته می شود: ۱- تناسب میان اجزای یک آیه ۲- تناسب میان آیات یک سوره ۳- تناسب میان سوره های قرآن کریم

همان طور که گفته شد، یکی از انواع تناسب، تناسب بین آیات یک سوره می باشد. این نوشتار نیز به بررسی تناسب بین آیات سوره محمد(ص) می پردازد. این سوره چهل و هفتمین سوره قرآن است که اوایل سال اول هجری تا اواسط سال دوم هجری نازل شده است. جریان ها و پیشامدهایی از قبیل موقعیت جنگی، موضعگیری کفار و منافقان، انفاق درباره تأمین جنگ و امثال آنها از جمله مسائل آن روز بوده است. نام این سوره، آن گونه که در لسان روایات مشهور است، همنام با نام گرامی پیامبر اسلام، محمد(ص)، می باشد و نام دیگر آن نیز، به دلیل طرح مسأله جنگ در این سوره، «قتال» است.

به منظور آشنایی بیشتر با این سوره و کشف تناسب بین آیات آن و در نهایت پی بردن به محور سوره، سه فصل در این پایان نامه ارائه شده است:

فصل اول کلیات است که به تعریف تناسب، فایده ی علم مناسبات، انواع تناسب در قرآن کریم، نظریات موافقان و مخالفان نگرش ساختاری به قرآن، دلائل توقیفی بودن آیات یک سوره و توقیفی بودن ترتیب سوره ها و قاعده شناخت مناسبت میان آیات یک سوره پرداخته است.

فصل دوم با عنوان هدف سوره محمد(ص)، با بررسی معیارهای درون متنی و برون متنی سوره، به دنبال کشف هدف این سوره از قرآن کریم می باشد.

و در نهایت در فصل سوم که تحت عنوان پیوستگی آیات سوره محمد(ص) است، به بررسی سیاق های این سوره و کشف ارتباط بین این سیاق ها می پردازد، و از این طریق آگاهی لازم نسبت به تناسب آیات این سوره به دست می یابد.

شایان ذکر است که در این نوشتار از ترجمه قرآن آیه الله مشکینی(ره) استفاده شده است.

فصل اول

کلیات

قدمت بحث ارتباط آیات و سور با قدمت تفسیر یکی است، زیرا هر مفسر به منظور شرح و بیان مفاهیم آیات ناگزیر از بیان ارتباط مطالب و مفاهیم هر آیه با آیات قبل و بعد بوده و بدین ترتیب خواه ناخواه با این مبحث ارتباط داشته است. (مگر در مورد آن دسته از تفاسیر روایی که تنها به نقل روایات بسنده نموده اند.)

اولین کسی که در مورد وجه تناسب آیات به ظاهر غیر مرتبط و نیز مناسبت میان سوره قرآن به بررسی جدی پرداخته است، بنا بر نقل زرکشی در البرهان^۱ و سیوطی^۲ در الاتقان، ابوبکر نیشابوری (م ۳۲۴) است که در بغداد به این بحث پرداخته و علمای بغداد را بخاطر نا آگاهی از این علم سرزنش کرده است.

پس از وی بسیاری از مفسران به اختصار یا تفصیل در این موضوع سخن رانده اند. در قرون اخیر نیز شماری از مفسرین به این بحث همت گماشته اند و حتی برخی از آنها محور کار خود را همبستگی آیات و سور قرار داده اند که در این میان می توان به آلوسی، سید قطب، علامه طباطبایی، حجازی، شلتوت، مراغی، زحیلی و حوی اشاره نمود. در مقابل این گروه، بسیاری از مفسرین آنگونه که باید و شاید به این مبحث نپرداخته اند و حتی اعتنایی به آن نداشته اند. طرح بررسی ساختار هندسی سور قرآن که توسط آقای محمد خامه گر شروع شده است، نگاهی نو به بحث تناسب است.

از دیرباز هر محقق که از دریچه ی تناسب آیات به سوره های قرآن نگریست، ارتباط آنها را در مجموع سوره درک کرده و با شور و شغف زایدالوصفی از اهمیت والای آن سخن گفته. ابن عربی در کتاب "سراج المریدین" می نویسد:

«ارتباط آیات قرآن با یک دیگر به حدی است که هم چون یک کلمه، معانی آن منسجم و مبانی آن منتظم است و علم بسیار ارزنده ای می باشد که خداوند به روی ما راهی بدان گشود،

^۱-زرکشی، بدرالدین محمد، البرهان فی علوم القرآن، بیروت، دار احیاء الکتب العربیه، ۱۳۷۶ق، ج ۱، ص ۴۱.

^۲-سیوطی، جلال الدین محمد، الاتقان فی علوم القرآن، تهران، امیرکبیر، ۱۳۸۶ش، ج ۲ ص ۳۴۲.

چون برای آن اهلی نیافتیم ناگزیر، بر آن مهر زدیم و بین خود و خدا قرار داده و به وی برگرداندیم»^۱

امام فخر رازی در مورد سوره ی بقره گفته است: «هرکس در لطایف نظم و بدایع ترتیب این سوره تأمل کند، خواهد دانست که قرآن همان طور که از جهت فصاحت الفاظ و شرافت معنایش معجزه است، به سبب نظم و ترتیب آیاتش هم اعجاز دارد»^۲

۱-۱- طرح پژوهش

طرح پژوهش شامل موارد ذیل می باشد: مسأله پژوهش، فرضیه ها، روش تحقیق و پیشینه موضوع

۱-۱-۱- مسأله پژوهش

بررسی پیوستگی و مناسبت آیات یک سوره، یکی از ابعاد علم تناسب است. قرآن پژوهان برای نشان دادن تصویر واحد و متصل از سوره، موضوعاتی چون وحدت غرض، وحدت موضوعی و هندسه سوره را دنبال کرده اند. کشف افق های جدید در اعجاز قرآن، آشنایی سریع با مفاهیم قرآن از جمله آثار وحدت و پیوستگی آیات یک سوره است.

سوره محمد(ص) چهل و هفتمین سوره قرآن است که برخی از مباحث آن عبارت از: ایمان و کفر، جهاد، شرح حال مؤمنان ضعیف الایمان و آزمایش الهی. در این سوره بین دو طایفه کفار و مؤمنان در ابعاد مختلف مقایسه ای صورت گرفته است و در آن مطالبی آمده است که در سوره های دیگر کمتر و یا اصلاً به چشم نمی خورد؛ بحث از نهرهای بهشتی و احکام مربوط به اسرا از جمله این مباحث است.

این پژوهش با توجه به سیاق آیات، شرایط و موقعیت نزول و قراین کلام در صد پاسخگویی به این سؤال است که ارتباط میان فرازها و آیات سوره محمد(ص) با یکدیگر چگونه است؟

۱-۱-۲- پرسش های پژوهش

۱. بر اساس اصل وحدت موضوعی سوره، غرض از این سوره چیست؟

۱- ابن عربی، *سراج المریدین*، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی، ۱۴۲۲ق، ص ۲۶۷.

۲- فخر الدین رازی، *مفاتیح الغیب*، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی، ۱۴۲۰ق، ج ۲، ص ۲۴۹.

۲. مهمترین معیارهای درون شناختی سوره محمد(ص) چیست؟

۳.مهمترین معیارهای برون شناختی سوره محمد(ص) چیست؟

۱-۱-۳- فرضیه ها

۱- غرض سوره محمد(ص) مقایسه مؤمنان و کافران در زمینه های مختلف می باشد.

۲- معیارهای درون شناختی مهم سوره محمد(ص)، اسماءالحسنی، سیاق های موجود در سوره و فاتحه و خاتمه سوره و... می باشد.

۳- شأن نزول سوره محمد(ص)از جمله مهمترین معیارهای برون شناختی سوره محمد(ص)است.

۱-۱-۴- روش تحقیق

روش تحقیق به کار رفته در این پژوهش توصیفی تحلیلی می باشد.

۱-۱-۵-پیشینه تحقیق

پیشینه بحث پیوستگی آیات هر یک از سوره های قرآن به قدمت تفسیر بر می گردد اما در زمینه پیوستگی آیات سوره محمد(ص) پژوهشی یافت نشده است. هرچند پژوهش هایی در این زمینه در مورد سوره های دیگر قرآن کریم وجود دارد که از جمله ی آن پایان نامه هایی با عناوین زیر می باشد:

پیوستگی آیات سوره انسان، نوشته ام البنین مقبلی، دانشکده علوم و فنون قرآن، سال ۱۳۹۰،
پیوستگی آیات سوره واقعه، مرضیه خدابنده، دانشکده علوم و فنون قرآن، سال ۱۳۹۰،
پیوستگی آیات سوره مزمل، کبری مرد افکن، دانشکده علوم و فنون قرآن، سال ۱۳۹۰،
پیوستگی آیات سوره حدید، اکرم اسماعیلی، دانشکده علوم و فنون قرآن تهران، سال ۱۳۹۰،
هم چنین در زمینه پیوستگی آیات سوره های انفال و توبه و نیز برخی از سور جزء سی ام قرآن نیز پژوهش هایی انجام شده است که رهگشای این تحقیق می باشد.

۱-۱-۶- پیشنهادات

پیشنهاد می شود در مورد سایر سوره های قرآن نیز این عمل انجام شده و به پیوستگی میان آیات سوره های مختلف قرآن دست یافت.

۱-۲- شرح مفاهیم کلیدی

از جمله مفاهیم کلیدی این پژوهش می توان به پیوستگی(تناسب)، سوره محمد(ص) و محور آن اشاره کرد.

۱-۲-۱- پیوستگی (تناسب)

در این بخش به کلیاتی در باب تناسب پرداخته می شود که عبارت اند از: تناسب در لغت، تناسب در اصطلاح، فایده علم تناسب، انواع تناسب در قرآن کریم، نظر موافقان و مخالفان نگرش ساختاری به سوره ها، دلائل توقیفی بودن ترتیب آیات و سوره ها، روش های کشف اهداف و مقاصد سوره ها

۱-۱-۲-۱- تناسب در لغت

نسبت مصدر باب انتساب است و اسم آن نسب است. و در مواردی به معنای خویشاوندی است.^۱ و به معنای قرابت، نزدیکی، شباهت، ارتباط و اتصال بین دو چیز هم آمده است.^۲ تناسب از ماده ی « نسب » و از باب تفاعل به معنای « شبیه هم شدن و مثل هم شدن »^۳ است. و اصل واحدی که در معنای مختلف اشتقاقات آن دیده می شود ارتباط بین دو شیء است که از مصادیق آن ارتباط بین ارحام و خویشاوندان می باشد.^۴

ریشه نَسَبَ يَنْسِبُ نَسَبًا و نسبة از دیر زمان در میان عرب، معنای نژاد، تبار و خویشاوندی صلیبی داشته در کتاب جمهرة اللغة^۵ آمده: خویشاوندی و نسبی داشتن. و در قرآن کریم نیز به همین معنا به کار رفته است. (الفرقان ۵۴/۲۵؛ صافات ۱۵۸/۳۷؛ مومنون ۱۰۱/۲۳)

اما دو مصدر ثلاثی مزید از همین ریشه یعنی مُنَاسِبَه و تناسب کاربرد کمتر و سابقه کوتاهتری در فرهنگ عربی دارند زیرا در قرآن بکار نرفته اند و در سنت نیز چندان استفاده نشده اند. همچنین در نخستین جوامع لغت عرب مانند العین نوشته خلیل بن احمد فراهیدی (م. ۱۷۵) و جمهره اللغة تألیف ابن درید هم سخنی از این دو مصدر به میان نیامده است.

اندک زمانی پس از ابن فارس، ابونصر اسماعیل بن حماد جوهری (م. ۳۹۵) در فرهنگ تاج اللغة فقط از لغت مناسبت یاد می کند و می گوید: فلانٌ يُنَاسِبُ فلاناً یعنی فلانی مناسب فلانی است، یعنی نسب و خویشاوندی است.^۶ حدود سه قرن بعد، همین محتوای صحاح را در لغت نامه مسبوط لسان العرب از ابن منظور (۶۳۰-۷۱۱) و در فرهنگ دقیق المصباح المنیر از

^۱-فراهیدی، خلیل ابن احمد، کتاب العین، قم، انتشارات هجرت، ۱۴۱۰ق، ج ۷، ص ۲۷۱.

^۲-مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۳۰، ج ۱۲، ص ۹۳.

^۳-دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷، ج ۱۳، ص ۲۴۵۳.

^۴- عمید، حسن، فرهنگ عمید، تهران، انتشارات سپهر، ۱۳۷۴، ج ۳، ص ۲۳۱۲. و نیز رک: دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۱۳، ص ۶۱۳۷.

^۵- ابن درید، ابی بکر محمد بن حسن، جمهره اللغة، بیروت، دارالعلم للملایین، ۱۹۸۸م، ج ۱، ص ۳۴.

^۶- جوهری، اسماعیل بن حماد، تاج اللغة و صحاح العربی، بیروت، دارالعلم للملایین، بی تا، ج ۱، ص ۲۲۴.

فیومی (م ۷۷۰) و نیز در واژه نامه القاموس المحيط از فیروزآبادی (۷۲۹-۸۱۷) می توان دید چنان وضعی نشان می دهد که این دو کلمه در زبان و فرهنگ کهن عرب جایگاهی نداشتند و در قرن های نخستین اسلامی مطرح نبودند و تنها در قرن های اخیر اندک بر زبان و قلم نویسندگان علوم قرآنی و تفسیر جاری شده اند. اما در فرهنگ های جدید این واژه های کهن نشسته اند مثلاً در یکی از جدیدترین واژه نامه های عربی یعنی المعجم العربی الحدیث نوشته خلیل الجبر آمده است: (تناسب میان دو شخص، یعنی همسانی و همانندی)^۱

۱-۲-۱-۲- تناسب در اصطلاح علوم قرآن

در اصطلاح علوم قرآن در مورد آیات قرآن کریم مقصود از مناسبت وجود معنایی است که رابط میان آیات باشد از قبیل آنکه آن معنا عام یا خاص، عقلی یا حسی و یا دیگر انواع روابط و تلازم های ذهنی باشد هم چون سبب و مسبب، علت و معلول، نظیر هم بودن، ضد هم بودن و مانند این ها.^۲ به عبارت دیگر علم مناسبات قرآن دانشی است که به وسیله ی آن علل چگونگی ترتیب یافتن اجزای آن شناخته می شود و این دانش است که گویای اسرار بلاغی قرآن است؛ چون ثمره ی آن اثبات سازگاری معنایی با مقتضای حال مخاطبان است.^۳

در نهایت می توان گفت، در علوم قرآن به ارتباط میان موضوعات یک آیه و پیوند دو یا چند آیه با هم و ارتباط سوره ها با یک دیگر تناسب گویند.^۴

۱-۲-۱-۳- فایده ی علم مناسبات

علم مناسبات فوایدی دارد که در زیر به چند مورد از آنها اشاره خواهد شد:

کمک به فهم قرآن و تفسیر: علم مناسبات در علوم قرآن از موضوعاتی تلقی شده است که جنبه ی تمهید برای تفسیر داشته و در جای جای آیات و سوره ها در استنباط مطالب به مدد

۱- تاجری نسب، «نقد و بررسی نظریه سیوطی در باب تناسب سوره ها»، سفینه، ش ۱۷، ص ۸۱.

۲- سیوطی، الاتقان فی علوم القرآن، ج ۳، ص ۳۸۶.

۳- بقاعی، برهان الدین، نظم الدرر فی تناسب الآیات و السور، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۵، ج ۱، ص ۵.

۴- مسلم، مصطفی، مباحث فی تفسیر الموضوعی، دمشق، دارالقلم، ۱۴۱۸، ص ۵۸.

تفسیر آمده است. در برخی از آیات بدون شناخت پیوستگی و ارتباط موضوع آیه نمی توان نظر قرآن را کشف کرد و مورد بررسی قرار داد.^۱

اثبات معجزه ی اسلوب قرآن: اگر نشان دادیم که این پیوستگی و نظم هماهنگ میان آیه ها و سوره ها وجود دارد، اثبات کرده ایم که این کتاب نمی تواند کار بشر باشد، زیرا اگر کتابی به مدت بیست و اندی نازل شده و آیات هم به مناسبت های مختلف فرود آمده، اگر بر اساس ترتیب موجود پیوستگی میان آنها برقرار باشد، نشانگر الهی بودن آن است.^۲

اثبات توقیفی بودن ترتیب آیات در سوره ها و پی بردن به اسباب و زمان نزول سوره ها: با تبیین پیوستگی آیات می توان توقیفی بودن سوره ها را که برخی (زرکشی، ابن فارس، محدث نوری و ...) درباره ی آن شک کرده اند اثبات کرد. هم چنین برای تعیین زمان نزول و نقد و ارزیابی اسباب نزول در مواردی که مورد اختلاف است از علم مناسبات می توان کمک گرفت و با توجه به تناسب و سیاق آیه ها و سوره ها زمان نزول سوره ها را مشخص کرد.

پاسخ به شبهات مخالفان و برخی خاورشناسان: یکی دیگر از فواید علم مناسبات را پاسخ به شبهات مخالفین قرآن دانسته اند. زیرا کسانی درباره ی قرآن گفته اند که این کتاب در سوره های خود یک وحدت و جامعیت و ربط منطقی میان موضوعات و به تعبیری انسجام ندارد.^۳

۱-۲-۱-۴- انواع تناسب

انواع تناسب در قرآن کریم به شرح زیر است:

۱-۲-۱-۴-۱- ارتباط میان اجزای یک آیه

مسلم است که میان اجزاء یک آیه معمولاً ارتباطی وجود دارد، مگر در مواردی که ظاهراً فاقد ارتباط است؛ مانند آیه ی ۱۱۴ سوره ی طه که ظاهراً میان بخش اول آن « فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ » و بقیه آیه « وَ لَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَى إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَ قُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا »^۴ ارتباطی موجود نیست، که ارتباط همین آیات هم با تأمل بیشتر قابل درک می شوند و از طرفی پیدا کردن وجه مناسبت میان آیات به ظاهر غیر مرتبط انگیزه ای است که انسان را

۱- یازی، سیدمحمدعلی، چهره ی پیوسته قرآن، تهران، انتشارات هستی نما، ۱۳۸۰، ص ۲۴.

۲- همو، ص ۹۲.

۳- همو، ص ۹۳.

۴- پس بلند مرتبه است خدایی که به حق پادشاه ملک وجو است و پیش از آنکه وحی قرآن تمام به تو برسد تعجیل ر آن نکن و بگو پرورگارا بر علم من بیفزای.